

Słowianie i Germanowie w pradziejach Polski

Józef Kostrzewski - polski archeolog, muzeolog, profesor Uniwersytetu Poznańskiego, twórca poznańskiej szkoły archeologicznej, większość życia spędził w Poznaniu.

Prof. Kostrzewski w dniu swoich 80. urodzin

Józef Kostrzewski urodził się 25 lutego 1885 r. w Węglewie, w dawnym zaborze pruskim (obecnie powiat poznański, gmina Pobiedziska), jako starszy syn Stanisława i Elżbiety z domu Brońkańskiej, córki powstańca listopadowego. Edukację rozpoczął w szkole katolickiej w Węglewie, a następnie, by zostać uczniem gimnazjum, pobierał prywatne lekcje u niemieckiego nauczyciela szkoły ewangelickiej. Trzynastoletnią naukę na poziomie gimnazjalnym odbywał w Ostrowie Wielkopolskim, Gnieźnie oraz Poznaniu. Od najmłodszych lat angażował się w działalność konspiracyjną oraz udzielał się w ruchu przeciwalkoholowym. W 1905 r. opublikował anonimowo w czasopiśmie „Lech” pierwszy artykuł, który poświęcił problematyce germanizacji. W 1907 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Po maturze zapisał się na medycynę na Uniwersytecie Wrocławskim, pragnąc poświęcić się walce z chorobami społecznymi. Podczas studiów bardziej niż sama medycyna zajmowały go jednak działalność w ruchu abstynenckim oraz etnologia (opracował m.in. kwestionariusz strojów ludowych Wielkopolski). Wkrótce, z powodu niezaliczenia obowiązkowych zajęć (skutek aresztu za udział w nielegalnym zjeździe filomatów) zmuszony był przerwać studia. Po śmierci matki i sprzedaży majątku bankowi ukierunkował swoją drogę życiową – jego pasją stały się prehistoria i etnologia. W 1909 r. rozpoczął studia z prehistorii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie u prof. Włodzimierza Demetrykiewicza. Studiował tam tylko jeden semestr, gdyż opiekun wziął wkrótce urlop naukowy. W 1910 r. zapisał się na archeologię na Uniwersytecie Berlińskim, gdzie katedrą prehistoryczną kierował prof. Gustav Kossinna, wybitny uczyony niemiecki, choć nacjonalista, gloryfikator kultury germańskiej i prekursor wielu idei narodowego socjalizmu. Zaraz po rozpoczęciu studiów Kostrzewski wyjechał do Londynu, gdzie przez rok zgłębiał literaturę archeologiczną i poznawał zabytki znajdujące się w British Museum. W tym czasie wpisy do indeksu w Berlinie zbierał za niego kolega. W trakcie studiów berlińskich przez trzy miesiące pracował jako asystent naukowy w Dziale Prehistorycznym Muzeum f. Völkerkunde w Berlinie. W 1912 r. podjął się pierwszych samodzielnych wykopalsk w Siedleminie. Korzystał wówczas z praktycznych rad księdza Gibasiewicza, który zapoznał go z metodami archeologicznymi, jakie stosował archeolog niemiecki E. Blume. Jednak dopiero udział w wykopalskach A. Kiekebuscha, dyrektora Märkisches Museum w Berlinie, pozwolił mu w pełni opanować technikę wykopalskową. W 1912 r. ożenił się z Jadwigą Wróblewską, z którą miał czworo dzieci: Zbigniewa, Bogdanę, Przemysława i Marię. Czteroletnie studia prehistorii w Berlinie zakończył w 1914 r. obroną doktoratu. W kwietniu tego roku, jeszcze przed obroną doktoratu, otrzymał posadę II konserwatora Muzeum im. Mielżyńskich w Poznaniu. Jako kierownik Działu Prehistorycznego uporządkował zbiory muzealne, rozwinął badania terenowe, wydał kilka książek (m.in. „Wielkopolska w czasach prehistorycznych”, III i IV tom Albumu Zabytków Przedhistorycznym Wielkiego Księstwa Poznańskiego). Od 1915 r. działał jako sekretarz Wydziału Historyczno-Literackiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a w 1916 r. powołał Towarzystwo Muzealne (działało do 1921 r.). Wydawał też

Prof. Kostrzewski i dr Rajewski w Biskupinie ok. 1935 r.

Zapiski Muzealne (1916 – 1920), opracował kwestionariusz archeologiczny (1917), wykładał w Towarzystwie Wykładów Naukowych oraz reaktywował Komisję Archeologiczną PTPN (1918 – 1927). W 1918 r. habilitował się na Uniwersytecie Króla Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie został docentem prehistorii i miał rozpocząć pierwsze wykłady uniwersyteckie. Zanim jednak podjął pracę wykładowcy we Lwowie, zmieniła się sytuacja w rodzinnej Wielkopolsce i Poznaniu. W 1918 r. z inicjatywy prof. Heliodora Świącickiego, prezesa Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, odbyło się posiedzenie tzw. Komisji Uniwersyteckiej. Kostrzewski został jej sekretarzem, a wkrótce także jednym z organizatorów Uniwersytetu Poznańskiego. W kwietniu 1919 r. otrzymał nominację na profesora zwyczajnego i został pierwszym kierownikiem katedry prehistorii. Rozpoczął okres burzliwego rozwoju archeologii poznańskiej, stworzył tzw. szkołę poznańską w archeologii i współtworzył teorię autochtonizmu Słowian. Ponadto, w 1918 r. brał udział w polonizacji niemieckiego Muzeum Cesarza Fryderyka i przemianowania go na Muzeum Wielkopolskie. W latach 1923 – 1924 z inicjatywy Kostrzewskiego zbiory muzeum połączono z Muzeum im. Mielżyńskich, a on sam został kierownikiem połączonego i autonomicznego Działu Prehistorycznego Muzeum Wielkopolskiego. W 1919 r. założył czasopismo „Przegląd Archeologiczny”, rok później Polskie Towarzystwo Prehistoryczne, a w 1926 r. czasopismo „Z otchłani wieków”. Był członkiem Międzynarodowego Instytutu Antropologicznego w Paryżu (od 1922 r.), Fińskiego Towarzystwa Archeologicznego (od 1926 r.) oraz Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (od 1928 r.). Z zagranicznymi muzeami prowadził wymianę zabytków, a ze współpracownikami rozpoczął na niebywałą dotąd skalę badania terenowe, które objęły nie tylko Wielkopolskę, ale także Śląsk i Pomorze. Do największych należały wykopaliska na grodziskach wczesnośredniowiecznych w Gnieźnie i Poznaniu, a prawdziwą rewelacją stało się odkrycie Biskupina, gdzie zapoczątkował pionierskie badania na reliktach grodu z czasów kultury łużyckiej. Głośnym wykopaliskom towarzyszyła umiejętna popularyzacja odkryć. Za swoje zasługi otrzymał liczne odznaczenia polskie i zagraniczne, w tym Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, krzyż oficerski Legii Honorowej i krzyż komandorski łotewskiego orderu Trzech Gwiazd. W czasie wojny był poszukiwany przez Gestapo za przedwojenne polemiki z niemieckimi archeologami i ukrywał się w różnych miejscach Generalnej Guberni pod zmienionym nazwiskiem. Wspomagany materialnie przez różne osoby, nie rezygnował z pracy naukowej (udało mu się napisać aż 5 książek). W okresie okupacji ucierpiała jednak rodzina profesora, wojny nie przeżył jeden z jego synów, a dom w Poznaniu został zrabowany i zdewastowany. Poważnie zniszczony został też warsztat pracy uczonego. W 1945 r. Kostrzewski wrócił do domu i aktywnego życia. Dowiedziawszy się, że w czasie wojny Niemcy usamodzielnili dawny Dział Prehistoryczny Muzeum Wielkopolskiego, postarał się o jego nowy szyld – „Muzeum Prehistoryczne”, które stało się samodzielną jednostką, znaną od 1949 r. pod nazwą Muzeum Archeologicznego. Mimo zaawansowanego już wieku i nienajlepszego stanu zdrowia Kostrzewski wyremontował muzeum i odzyskał jego mienie. Reaktywował także Instytut Prehistoryczny, Polskie Towarzystwo Prehistoryczne, powołał na nowo czasopisma „Z otchłani wieków” i „Przegląd Archeologiczny”. Pełnił również rolę konserwatora zabytków na Wielkopolskę, a początkowo także Pomorze i Ziemię Lubuską. Wznowił wykopaliska w Biskupinie i rozpoczął badania powierzchniowe. W 1950 r. powojenne władze wysłały go na uniwersytecką emeryturę, pozwalając mu nadal kierować Muzeum Archeologicznym. Na katedrę prehistorii powrócił po przełomie politycznym w 1956 r. i kierował nią do 1960 r. Wcześniej, w 1958 r. zrezygnował z

kierowania muzeum. Zmarł w Poznaniu 19 października 1969 r. w wieku 84 lat.

Zasługi Kostrzewskiego zostały docenione zarówno przez władze polskie, jak i różne zagraniczne towarzystwa i organizacje naukowe. Profesor otrzymał doktoraty honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1947) i Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (1960) oraz odnowił doktorat na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie. Był członkiem Jutlandzkiego Towarzystwa Archeologicznego w Danii (1956), członkiem Polskiej Akademii Nauk (1957), członkiem honorowym Instytutu Zachodniego oraz Jugosłowiańskiego Towarzystwa Archeologicznego w Belgradzie (1965). Otrzymał też Krzyż Komandorski Orderu Grzegorza Wielkiego (1964).

Józef Kostrzewski wydał kilkaset opracowań naukowych, w tym wiele książek, m.in. Wielkopolska w czasach przedhistorycznych (1913), Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit (1919), Prehistoria ziem polskich (wraz z R. Jakimowiczem i S. Krukowskim, 1939), Kultura prapolska (1947), Zagadnienie ciągłości zaludnienia ziem polskich w pradziejach (1961), Pradzieje Polski (wraz z W. Chmielewskim, K. Jażdżewskim, 1965).

Opracowano na podstawie: <http://www.muzarp.poznan.pl>, <http://archo.amu.pl/kostrzewski>
Zdjęcia: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu

